

УДК 904

ББК 85.12 (4 Укр)

Богдан Бойчук, Ігор Коваль

АРХЕОЛОГІЗМИ В ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ТА НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М.ФІГОЛЯ

Стаття присвячена археологічним зацікавленням Михайла Фіголя, які він уміло застосовував під час створення своїх історичних полотен, а також у науковій діяльності. Його монографія “Мистецтво стародавнього Галича” (1997 р.) та “Історія Галича в мистецьких пам’ятках” (1998 р.) – приклад використання археологічних джерел у дослідженні художньої культури Давньої Русі.

Ключові слова: археологічний інтерес, історія, мистецтво, М.Фіголь.

Багаторічний ректор Львівської академії мистецтв, всесвітньовідомий скульптор Емануїл Мисько назвав свого товариша Михайла Фіголя Людиною ХХ століття.

Михайло Фіголь належав не тільки до найкращих знавців старовини княжого Галича і всієї Галицько-Волинської Русі, а був одним із найкваліфікованіших спеціалістів на Україні в галузі давньоруської і ранньослов’янської археології. Саме його енциклопедичні знання старожитностей України-Русі княжого періоду підняли на новий і високий щабель історичний жанр у національній художній культурі. Тому мета даного дослідження – показати, який вплив мали археологічні зацікавлення М.Фіголя на його наукову і художню творчість.

Поставлена проблема є досить респектабельною з огляду на різнопланову джерельну базу, представлена: 1) монументальними полотнами художника; 2) графічними портретами із серії “Володарі Галицько-Волинської держави”; 3) графічними начерками М.Фіголя; 4) його науковими, науково-популярними й публіцистичними працями (50-й – кінець 90-х років ХХ ст.); 5) археологічною колекцією в приватній збірці вченого; 6) історіографією про життя й творчість митця, яка нагромадилася в науковій літературі, часописах і газетах.

Першоосновою у формуванні археологічних зацікавлень Михайла Фіголя було високоосвічене родинне середовище. Його дід Ярмило і батько Павло, селяни зі старовинного Крилоса – Галича, жваво цікавилися минувиною рідного краю, були подвижниками просвітянського руху на Станіславщині. Для всіх дослідників рубежу ХІХ–ХХ століття, які присвятили себе вивченню таємниць історії давнього Галича, садиба Фіголя на Підгородді стала свого роду “штабом” під час проведення обстежень і дослідження Крилоського городища. Тут бували О.Чоловський і Й.Пеленський, Л.Чачковський і Я.Хмілевський. Ярослав Пастернак (1892–1969), започаткувавши свої розкопки в Крилосі 1934 року, протягом наступних років жив у господі Ярмила і Павла Фіголя.

Наступним важливим фактором, який вплинув на археологічні залюблення підлітка, стала епопея Я.Пастернака в Крилосі, у ході якої щорічні сенсаційні відкриття примножували славу української історичної науки. Відкриття фундаментів Успенського кафедрального собору (1936 р.) і саркофага із тлінними останками князя Ярослава Осмомисла (1937 р.) мали величезний вплив на пробудження національного життя українців Галичини. Щоденно бачачи тисячі прочан, які молилися до каміння катедри Осмомисла, дитина усвідомлювала пророчі слова свого вчителя, професора Я.Пастернака, що “археологія повинна стати для українців справжньою національною наукою”.

Дослідник підземного архіву не обмежував свої розкопки тільки давньоруською тематикою на Крилоській горі, а вивчав трипільське селище в с. Сокіл, могильники культури шнурової кераміки в лісі Діброва (ІІІ тис. до н. е.), ранньослов’янські кургани з рубежу старої і нової ери. На всіх цих розкопках незмінно бував Павло Фіголь, який неодмінно брав із собою малого й допитливого Михася. З тих пір Михайло Павлович з однаковою пошаною ставився до археологічних пам’яток різночасових періодів стародавньої історії.

Спілкування дитини з видатним археологом України Я.Пастернаком, яке тривало до вимушеної еміграції дослідника за кордон 1944 року, зробило для нього необхідністю цікавитися працею всіх наступних поколінь науковців, що займалися вивченням княжого Галича. Учений-мистецтвознавець підтримував дружні контакти з російськими археологами П.Раппопортом і О.Іоаннісяном, його друзями були член-кореспондент НАН України Володимир Баран, відомі дослідники галицької старовини В.Ауліх, Ю.Лукомський, Б.Томенчук. Він охоче консультувався з академіком Іваном Могитичем, прислухався до думок мистецтвознавців Віри Свенціцької і

Володимира Вуйчика в питаннях атрибуції давньоруських іконок, хрестиків-енколпіїв, пам'яток зодчества. Тобто від дитинства й до кінця прожитих днів М.Фіголь усіма мостами насичував свій розум археологічними знаннями, аби раритетами минувшими воскресити образ його маленької й коханої серцю батьківщини – княжого Галича.

Свою археологічну концепцію художник уперше застосував у творах мистецтва. Очевидно, до цієї ідеї Михайло Павлович прийшов після закінчення Ленінградського інституту живопису, скульптури і архітектури імені І.Ю.Рєпіна Академії мистецтв 1961 року. Його зацікавлює Галицький замок XIV ст., мистець прискіпливо вивчає природний ландшафт Княжої гори в Крилосі, храм Пресвятої Богородиці, різноманітні архітектурні пам'ятки карпатського регіону.

Нещодавно художник і мистецтвознавець В.Лукань опублікував альбом "Начерки Михайла Фіголя" – безцінне джерело, яким досі не послуговувався жоден із дослідників мистецької спадщини Майстра. Якщо ми кажемо, що картина М.Фіголя "Галич 1221 рік. Данило Галицький і новгородський князь Мстислав Удатний" (1977 р.) – перше масштабне полотно, яке цілковито пронизане археологізмами, то з "Начерків" видно: тільки на вивчення природної сутності Княжої гори художник затратив майже два десятиліття. Отже, приблизно стільки часу майстер живопису моделював у своїй уяві катедру Ярослава Осмомисла, княж-двір, що складався зі Спаської церкви, сполученої галереєю з палацом, Іванівський храм на батьківському подвір'ї. А ще треба було строго до букви правдивості, встановленої археологами, "обгородити" Галич оборонними укріпленнями; "одіти" воїнів, селян, ремісників, священників, бояр, князів; вершинкам "дати" відповідну зброю, а городянам – хоругви з іконографічними творами. Археологізми М.Фіголя настільки підсилили урочистий настрій картини, що вона ввійшла до золотого фонду українського мистецтва. Схвальна критика заохотила художника до нових творчих шукань. У всіх наступних полотнах, які розкривають історію Галицько-Волинської держави, він не зраджував своєму мистецькому відкриттю. Археологія споріднилася з живописною манерою М.Фіголя в картинах "Епос Карпат. Захар Беркут" (1981 р.), "Галич XIII ст. Тривога" (1982 р.), "Ярославна" (1985 р.), "Галицька трійця" (1987 р.), "Вернигора" (1993 р.), "Архистратиг Михаїл" (1994 р.), "Посли візантійського імператора Емануїла II в Галичі 1156 р." (1998 р.).

Ми переконані, що якби не археологізми художника, то його сімнадцять портретів правителів Галицької землі, а згодом Галицько-Волинської держави (1199 р. – середина XIV ст.), ніколи б не мали такого успіху в шанувальників мистецтва. Попередники М.Фіголя обмежувалися трактуванням художніх образів тільки Ярослава Осмомисла і Данила Галицького. Досконало знаючи епоху, в яку жив кожен із галицьких правителів, митець став наділяти їх глибокими психологічними характеристиками. Щоб образи князів не виглядали штучними, історик княжої доби додавав до одягу, озброєння, прикрас персонажів щось найхарактерніше з їхньої епохи. Шість князів: Рюрик (1087–1092), Володар (1092–1125), Ярослав Осмомисл (1153–1187), Роман (1198–1205), Мстислав (1219–1227), Данило Галицький (1205–1264) – тримають у руках мечі. Але жоден із них не повторює інший, бо кожен має відповідні археологізми зі знахідок на території Галицько-Волинської Русі. Те ж саме можемо сказати про булаву, як символ князівської влади, про бойові шоломи і княжі корони, про регалії на грудях володарів. Інтер'єри, в яких за-портретував художник галицьких правителів, прикрашені, в одних випадках, знаменитими декоративними плитками із храмів Галича середини XII ст., в інших, – язичницькою символікою з браслетів-наручників чи колтів-кульчиків, або ж геральдикую та іконографічними шедеврами Галицької землі.

Як і художню творчість, так само й наукову спадщину Михайла Фіголя вирізняє ґрунтовна обізнаність з археологічним джерелознавством. Ця риса притаманна його науковим статтям, присвяченим різним галузям художньої культури Галицько-Волинської держави. Свій довершений вираз археологічні зацікавлення науковця знайшли в узагальнюючих монографіях "Мистецтво стародавнього Галича" (1997 р.) й "Історія Галича в мистецьких пам'ятках" (1998 р.). Завдяки оптимальному використанню археологічних матеріалів учений збагатив вітчизняне мистецтвознавство такими важливими теоретичними положеннями:

1. М.Фіголь розробив оригінальну концепцію історичного розвитку унікального мистецького явища українського середньовіччя – галицької архітектурної школи, дав їй чітку періодизацію.

2. Застосувавши модерні методи дослідження, він показав витoki давньої галицької іконографії, зробив атрибуцію перлинам давньоруського іконопису.

3. На основі зібраних численних археологічних пам'яток мистецтвознавець виявив неповторні традиції стародавньої церковної різьби й мистецтва скульптури.

4. Обґрунтував місцеве коріння, на якому розвинулося декоративно-ужиткове мистецтво княжого Галича, у всіх без винятку галузях: золотарстві, дрібній кам'яній і металопластиці, техніці перегородчастих емалей тощо.

Таким чином, можемо зробити висновок, що художня творчість і наукова діяльність Михайла Фіголя мала помітний вплив в українському мистецтві та сучасній історіографії на розуміння княжого Галича не тільки як великого політичного й господарського-економічного центру, але і як середньовічного культурного осередку, в якому ширилась духовність і мистецькі вартості, а своїми художніми надбаннями він примножував славу княжої України-Русі.

The article is devoted by the archaeological personal interest of Michaila Figolya, which he constantly exposed at creation of the history lines, and also in scientific activity. His monographs the "Art of ancient Jackdaw (1997) that "History" of Galicha in artistic sights" (1998) – example of the use of archaeological sources in research of artistic culture of Ancient Rusi.

Key words: archaeological interest, history, art, M.Figol.

УДК 7.071.1

ББК 85.143 (4 Укр)

Лідія Хом'як

ОБРАЗИ СУЧАСНИКІВ У ПОРТРЕТНІЙ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ФІГОЛЯ

У статті розглядаються портретні роботи Михайла Фіголя, створені ним упродовж 60–70-х років, на яких зображено його родичів, друзів і знайомих, переважно представників культурно-мистецької еліти Прикарпаття. Визначено особливості творчого методу художника, його внесок у розвиток портретного жанру в українському мистецтві.

Ключові слова: портрет, модель, художні засоби, образ, характер, стилістика.

Художник Михайло Фіголь належав до тих щасливо обдарованих натур, чий таланти бив багатогранним. Творчо засвоївши кращі здобутки світового і вітчизняного мистецтв, він натхненно писав історичні картини, був невтомним співцем пейзажів рідного краю та чужих земель, якими неодноразово подорожував. Він знався на законах побудови монументальних форм настінних зображень і водночас із любов'ю створював камерні замальовки на сторінках блокнотів.

Значне місце в його творчому доробку займає портрет. Проте склалося так, що саме цей жанр не був належно висвітлений у мистецтвознавчих виданнях про художника, за винятком історичних портретів [7; 8]. Навіть сам художник не пов'язував своїх мистецьких здобутків із портретною творчістю. Лише завдяки ініціативі та естетичному смаку дружини митця Тетяни Данилівни, портретні роботи М.Фіголя були представлені доволі цілісним і кількісно вражаючим (46 творів) візуальним рядом на його посмертній виставці в залі Івано-Франківського художнього музею в жовтні 1999 року. Але й тоді згадана експозиція не знайшла фахового відгуку в художньо-критичних публікаціях, якщо не враховувати інформативного характеру замітки Неоніли Стефурак на сторінках обласної газети "Галичина" [10].

Попри все виставка засвідчила непересічний таланти Фіголя-портретиста, поставши мимоволі як сумарний образ сучасника, представника конкретного покоління франківчан, за чиїми зображеннями проглядається певна епоха, неповторна духовна атмосфера середини II половини минулого століття.

3-поміж портретних творів Михайла Фіголя можна сформувати окремий ряд – своєрідну галерею культурно-мистецької еліти Прикарпаття в особі відомих художників, письменників, науковців, журналістів, викладачів, котрі складали коло приятелів, знайомих, родинне оточення автора. Найбільш плідно над їхніми образами художник працював у 60–70-х роках, у період, позначений, незважаючи на тогочасні соціальні колізії, романтичним піднесенням, жадобою до творчості й спілкування, товариськістю, відвертістю [4]. Дружні контакти зав'язувалися миттєво, а на ролі моделей погоджувалися охоче. Саме тоді були створені портрети журналістки